

המסומם הראשון בספרות העברית

נאת שולמית לפיד

בתוך המון שאינו אלא, צללים מתנועעים ושטים, מבקש את המוות. הוא מגיע לבית חולים (אף כי אינו חולה) ושם הוא שוכב במיטה, ומתבונן לתאבון בדמות ברזל קטן ועגול... שהיה מסתובב לפניו במהירות גדולה כשהוא כפוף בעיגול. כמעט שעצם עינו התחילה צורה זו מסתובבת לפניו בתוך תהום ההשכה, והוא נצאר עיבה בתוך השכה זו כל אותו שעות, ומתוך הסתובבותה הנמרצת פעמים נדמה לו שאף ראשו הולך ומסתחרר... ובהמשך: "רגליו היו קרות וגופו חם; פעמים כאילו חש מדקרות מחטים רבים בעלי חודים כהים על גבו, והוא היה מוטטט שעכשיו בודאי חומי גדול מאד... הברנש מתהפך מתהפך והמיטה חגה ומתחמקת תחתיו..."

"חולשה" מסתיים בכך שפיגורו חוזר ונוסע לבית אביו השנוא. הוא עומד בקרון הרכבת ומהרהר על מלחמת הקיום הקשה ועל כך, שהוא אינו אלא בן-אדם מצוי שבמצויים, כרבות אלפי שאר בריות שמתרוצצים בשעה זו בקצו ארץ שונים ואיש לא ישגיח בהם ואיש לא ידעם... אין יודע מציאותו ואין לו התקוה שבזמן מן הזמנים יחדל להיות יצור גידח ואובד בתוך רבי רבבות של שאר בני אדם מצויים ודלים."

ועל שמעך אפייני לצעירים רבים. האיש אבד בתוך רבי רבבות שאר בני האדם ויצירתו שקעה במצולות הספרות העברית. אך כשם שצדף גידח זוכה לעתים לרגע של חסד כאשר קרן שמש מבקעת את מעמקי הים ומאירה עליו, כך זכה אף הוא לגאולת-ימה כמקור בלתי צפוי.

בתחילת המאה החליט ר' אברהם חיים רובינזון, בעל הוצאת "התחיה", להדפיס סדרה של גלויות, "ספרותיות". כל גלויה היתה מעוטרת בסגנון ה"ארנובו" שהיה אופנתי בזמנו (קיימת השערה כי המעטר היה ליליון) והיא מכילה ביאוגרפיה כתובה בעברית או ביידיש של הסופרים המקובלים באותה תקופה, במזרח אירופה. ר' א"ח רובינזון הדפיס כמאה גלויות כאלו והוא דים היו שולחים אותן ככרטיסי ברכה לשנה החדשה וכיוב'. יהודה רובינזון, בעל חנות ספרים ידועה ברחוב נחלת בנימין בתל-אביב ובנו של ר' אברהם חיים, מספר כי אביו שהיה מו"ל ימים ידוע, צינני השוב בעירו סטניסלאביב, שביתו היה בית ועד לאנשי רוח, לא יחס חשיבות יתרה לגלויות הללו. הן התגלגלו במרתפי החנות עד ש' לפני כעשרים שנה פקד אותה שטפון והשיחית. עתה נעשו הגלויות חביבות על אספנים. זעיר פה זעיר שם ניתן למצוא את שרידיהן בבתי מסחר לספרים ישנים. גלויה כזו נעליה המינות של אליהו מידאניק (כיום זה המקור היחיד להכרת דיוקנו הפיזי) מצאתי בחנות למימכר עתיקות ברחוב המלך ג'ורג' בתל-אביב. שם, בין שירים צינניים, ציורים צינניים, תיגים צינניים וז' שאר התחלות מלאות תקוה, הציץ בי דיוקנו הרציני של בחור הנראה מבוגר מכפי גילו. ועל הגלויה כתוב: "חי משנת תרמ"א — הרס"ד. נולד בעיירה אילונצ'י (פלך קיוב).

היה מספר בעל כסרון נפלא, הצטיין בהסי תכלית חדה וסגנונו חי ועשיר. בשנת העשרים ושלוש לימי חייו אבד עצמו לדעת ע"י ספיאופיום. ספורי המצוינים הם: "הקבצו העוור", "ענג שבת", "חמץ" ועוד אחרים. בהוצאת "תובכי ספרות" באודסא יצאי כתביו בקובץ אחד. גלויה, "ספרותית" זו כמיה כתופעה בטבע: עץ נגדע וכעבור שנים הוא מבצבץ פתאום מתוך מרצפת, גדר, חנות מאיבקה, הזכורת לצמיחה, לחיים מפכים.

ארבע-עשרה, אותו הוא מלמד שלא על מנת לקבל שכר: זלמן שניאור. "מילה נפלה לתוך ציירתי השיממת" — כתוב שניאור בפרק המוקדש למידאניק — "אודסה!... ההשכלה מתגוללת שם ברחובות... ובי דבר עיני, "קמח" — הכן הצלחת! אכזבה, רעב, לעג — אלה מקדמים את פניו עד שהוא פוגש במידאניק והלה נוטלי תחת חסותו ומלמדו במשך כתשעה חדשים מדי יום ביומו. במשך כל אותה תקופה לא שמע מפי מורו כי הוא חוצא בכתיבה ומעולם לא ראהו בחברת אשה. אהב ש"י דה הוא וידע שירים לרוב בעל פה (לרמוני טוב, שילר, היינה וכו'). ומעיר שניאור: "אני מתפלא שאין (בסיפורי) שום זכר לאותו הקו הפואטי שהיה בטבעי של מחבי

אליהו מידאניק

סופר עברי ודמות טראגית מראשית המאה

רם. הריאליות שלהם — ריאליות מוחלטת יותר מדי". שניאור מתאר את השינוי ש' התחולל במורה, שינוי האופי והמגו, ההתדרדרות, הניכור, אך כמובן שאינו מסיג לקרוא לילד בשמו. בתחילה הוא מתאר בחור נאה, "שבגדי נקיים נקיים וצוארוננו לבן כשגל וידי הלבנות והקטנות יכולות לעורר קנאה אצל האשה העדינה ביותר". כעבור שנה: "פני מידאניק חוורים ביותר ולחיו סמוקות. הוא נשתנה ונעשה עצבני נסתלק ההימור הקל מעל שפתיו". חדשים אחדים לפני מותו מבחין שניאור בכקבוק תרופה על החלון. מידאניק מסביר כי "צ' ביו מרוגזים במקעה. בלילות אינו ישן כהגון". כאשר שניאור מתלונן על בעיות דומות עורכים השניים, "טריפ" בשתיית התרופה, המתגלה ככרום.

"כשבוע לפני מותו" — כתוב שניאור — "נכנס מידאניק אצל ש' בן-צינן וקרא לפניו את סיפורו החדש, "ברגע האחרון", שנכתב תחת רושם הפרעות בקישינב. ס' פיר על צעיר משונה שעצבו מתערערים עקב הסורענויות והוא רואה בכל מספרים וקני רובה וגרזנים שלוחים ואפסרות נראה שכל סכור מן השוק יוכל לכוז ולרצח את ראשו, לקבוע מספרים באותו הראש שקלט לתוכו את שיריהם של שקספיר גיתה ואת מחשבותיהם של קנט ושופנהאואר וניטשה. והוא מחליט לשים קץ לחייו".

כיוון שסיפור זה אינו מתקבל בהתלהב בת יתרה הוא מחליט, לקצץ בנטיעות ומצמצם אותו כדי הסיפור, "חולשה", הכי פור האחרון שכתב.

"חולשה" הוא סיפור אוטוביוגרפי הגבור הוא מורה צעיר, המגיע אל הכרך מעיירה קטנה. רעב, בודד, אימלל, הוא מבקש את מותו. הגעועים למות, הפיתוי שבו החיזור אחריו והשקיעה לתוכו — הם עיי קרו של הסיפור. הגבור מסתובב בעיר

אליהו מידאניק הוא קרוב לודאי המסומם הראשון בספרות העברית החדשה, וללא ספק המסומם הרשמי היחיד. העובדה כי מת מנטילת סמים מופיעה בכל אחת ממעט הביאוגרפיות שהוקדשו לדמותו. התופעה של אברך משי בן עיירה הנוטל סמים היא כה מפתיעה עד כי אתה חש מעין פליאתי התהדרות בדוברים בה. כשל אמרו: "ראו, ראו, כבר יש לנו מיפאסו משלנו!"

אליהו מידאניק, סופר צעיר, התאבד ב' מנה גדושה של אופיום באודסה של שנת 1904, והוא בן עשרים וארבע שנים. הוא היתיר אחרי כחצי תריסר סיפורים ידועים פחות או יותר (מלבד כתבי יד שלא זכו לראות אור). הסיפורים נבדלים זה מזה ברמתם, ויותר מכל הם מעידים על תהליך התגבשות. אליהו מידאניק לא ניחן בדמיון מרקיע שחקים, אך ממרחק שבעים שנה, הופכת דוקא מגבלה זו למעלה, שכן בתי אוריו הריאליסטיים הוא מצייר תמונה נאמ' נה של תקופתו. הוא חודר תודעה מעמדית ועוסק בעיקר בחייו של הפרולטריון היהודי. גיבוריו הם פועלים קשיחים הנוודים מן העיירות אל הכרכים כאשר העוני וההשפי לה רודפים אחריהם כגזירה משמים. העולם מתחלק אצלו לשחור ולבן: גבירים יהודיים מפותמים ונצלניים ("אקספולואטורים" ב' לשונו) כנגד בעלי מלאכה ופועלים שהרפב מיליד בהם זעם ובעקבותיו — מרי. אגב, מעניין לציין כי הצד הצודק (קרי: העמ' לים הנדכאים) הוא גם הצד הציוני.

מרבית סיפוריו של מידאניק הופיעו ב' "השלח" — מכתב עתי חדשי לספרות, למדע ולעניי החיים, בעריכת אחד העם ומאוחר יותר בעריכתם של ביאליק וקלוזנר. הסיפורים הופיעו לצד כתביהם של כל ה"גדור לים" באותה תקופה: ביאליק לטשרניחוב' סקי, פרץ, אחה"ע, פיכמן, אש, ברנר ואחרים — התחלה לא רעה לסופר צעיר העושה את פסיעותיו הראשונות במשעולי הספרות. בני דורו התיחסו אליו באהדה מסייגת, כנהוג מאז ומעולם כלפי סופרים צעירים. יחסם היה ללא ספק אחת הסיבות להתאבדותו, שכן בספרות חיפש יותר מכל גאילה לגפשו ולחיו, ואף-על-פי שהוא חודר תודעה חברתית עמוקה הוא אינו יראה ב' כתיבתו ככשיר לשינוי פני העולם.

הסיפור האחרון שפירסם מידאניק היה "חולשה", ובו הוא מתאר את הלך-נפשו של מתאבד-בכח. הסיפור ראה אור ב' "השלח" אחרי מותו.

מידאניק התאבד זמן קצר אחרי שסיים כתיבת נובלה שלא זכתה להתודה גלהבה, זמן קצר אחרי שנשא אשה. וזכו קצר אחרי פרעות קישינב. בני דורו מונים שלשה גורמים אלה כסיבות להתאבדותו. אולם, הסובל מנחלת-הדיכאון אינו זקוק לעילה. פיגורו, גבור, "חולשה" אומר: "שהי האפי שרויות של הים ומיתה שקולות הן... ורק מסכה צדדית הדבר תלוי שינצח זה את זה... הזמן שבו יאבד עצמו לדעת, הריהו הילך ובא, היום, כחר, כחתיים, באותו יום שבו תכלה הפרוכה האחרונה מכיסו" גורם שאין מציננים אותו. הוא ההתמכרות לסמים. השערה היא, ולא האושר לעולם, אך ראיה היא לעיון. היא ניתנת לבחינה בשתי מקורות: כתביו של מידאניק והאור דיהם של בני זמנו.

מידאניק היה אברך יהודי טיפוסי. הוא בורח אל הכרך מהעיירה ומבית אבא הרגזן וצ'ר-האיפקים, כדי למצוא מזון לרוח ומזור לנפש. הוא יודע עברית ויידיש, רוסיית וגרמנית ומצא את מחייתו במתן שעורים פרטיים. אחד מתלמידיו הוא נער כבן